

konstatacija je samo djelomično tačna, iako se obično kod susreta s ovakvim stihovima najprije pomišlja baš na to što Maretić kaže. Međutim ti indeklinabilni oblici nisu ovdje neki nepravilni oblici, upotrijebljeni ovako samo radi stiha, nego su to uobičajeni oblici govornoga narodnog jezika koji bi bili tako upotrijebljeni i u prozi: u ovakvim se stihovima govorna praksa poklapa s metričkim potrebama.

Da je ovakva upotreba apozicija raširena po raznim krajevima našega jezičnog područja, možemo vidjeti iz par primjera. Poznata je u kajkavskom području gdje se govori npr.: *gospon* Štef, gen. *gospon* Štefa, dat. *gospon* Štefu, s *gospon* profesorom itd. ili *gospa* Slava, *gospa* Slave, *gospa* Slavi, s *gospa* Slavom itd. U primorskim se stranama ovako upotrebljava riječ *barba*, npr. *barba* Tino, *barba* Tina, *barba* Tinu itd. U Dalmaciji se ovako upotrebljava riječ *šjor*, a iz Skokova primjera vidimo da se tako upotrebljava riječ *teta* na Hvaru. Maretić potvrđuje da je ta pojava raširena u Srbiji, a u Crnoj Gori se govori: *serdar* Marko, *serdar* Marka, *serdar* Marku itd.

A sada još nešto o pisanju ovakvih nepromjenljivih apozicija u vezi s pravopisom. Najnoviji Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika piše: »Ako se uz vlastito ime upotrebljava neka druga imenica kao ime općeg pojma, kao nadimak, titula, zanimanje, srodstvo ili prezime, a u promjeni prva imenica ostaje nepromijenjena, onda se između njih piše crtica: Hajduk-Veljka, Hajduk-Veljku, car-Lazare (ali u nominativu Hajduk Veljko i car Lazar), gazda-Mitra, . . . tetka-Zdenki. . . «³ Nakon navođenja primjera o upotrebi tih riječi u narodnom govoru ne vidim razloga zašto se u kosim padežima stavlja među imenice crtica, a u nominativu ne. Kako nema razlike u značenju takve apozicije u nominativu i u ostalim padežima, tako ne bi trebalo biti razlike ni u pisanju. Ako se ipak hoće označiti da je apozicija neki nadimak, neka se to onda označi crticom u svim padežima, pa i u nominativu.

JEZIK TITA BREZOVAČKOGA U DJELU

»MATIJAŠ GRABANCIJAŠ DIJAK«

(Referat pročitao na III kongresu slavista u Ljubljani 1961)

Branko Polić

Jezik Tita Brezovačkoga u komediji »Matijaš Grabancijaš dijak«, kao i u drugoj, najboljoj njegovoj komediji »Diogeneš« — iz koje nisu uzimani primjeri — posjeduje sve osnovne kajkavske značajke, bar u osoba koje

² T. Maretić, *Naša narodna epika*. Zagreb, Jugoslavenska akademija, 1909, str. 38.

³ Zagreb, *Matica hrvatska*, 1960, str. 75.

nisu izričito označene kao stranci (dva djetića Slavonca). Tako u fleksiji imenica nedostaje poseban oblik za vokativ:

MATIJAŠ: Zakaj, moj *prijatelj*? (I, 3)

SMOLKO: *Sused*, ni ga tja vu Samoboru malara, koji bi vas lepše zgodil. (I, 2)

SMOLKO: No, srečno, *mój gospon Matijaš*, — hvala vam na spomenku. (I, 7);

akuzativ sg. maskulina uvijek je jednak genitivu bez obzira na gramatičke kategorije živo-neživo:

VUKSAN: ... jedni opečeju *čička*, drugi *kostanja*...,
ovi *krumpira*, oni *merlina*, nekoji *žira* (I, 4).

MATIJAŠ: ... *groša* pako na ordinar kartu ne postavlam (III, 2).

SMOLKO: ... čini prav *tečnoga ručka* (I, 3);

uz brojeve dva, tri i četiri dolazi nom. pl. (dva muži, dva brati; str. 71. et pas.).

Brezovački upotrebljava kajkavske zamjenice *kaj*, *ki*, *gdo* (str. 82. et pas.); sačuvan mu je imenski oblik u dativu/lokativu sg. ž. roda zamjenica i pridjeva:

... kada *ji* se videlo bude, svojvoljno raspitati mogla bude... (III, 9)

nikaj ne bi z nje bilo, doklam ne bi človek po *nji* vsaki dan kakti po žaklu mladit (III, 12),

vu *farni* cirkvi, vu *želni* komori, *negdašni* diki, pri *starinski* navadi etc;

sklanja brojeve od 5 na više: pred *desetemi* leti (str. 45); nema imperfekta i aorista, nalazimo samo kajkavski futur *budem* + I-particip.

U fonetici nalazimo *e* kao refleks starog srpskohrvatskog poluglasa: *dober*, *kratek*, *denes*, *pes* (ono je svakako moralo biti zatvoreno iako se na pismu ne razlikuje od etimološkog *e*); zamjeničke i priloške oblike bez metateze: *ves*, *usa*, *vse*, *vsaki*, *vsigde*; nevokalizirano *l* na koncu sloga (*videl*, *čul* itd.); odsutnost obiju palatalizacija: *oblizeki*, *dijaki*, *navuki*, pri *Grkih*, z *vuki*; protetsko *v-*: *navučiteli* (str. 57), *vu vuho* (str. 58); uklanjanje hijata: pavučina (str. 72); zadržano *və-* etimološko (*vdovec*, str. 45) i prefiksarno (*vzemem*, *vcepim*, str. 45). Napokon Brezovački ne razlikuje *č* i *ć* (osim u čisto štokavskom tekstu), ima sačuvanu skupinu *čr* (mj. štok. *cr*): po takveh *črneh* kalabuzah (str. 50) i često srednje *l*, *n* za *l* i *l*, *ń* i *n*: *prijatelj*, *navučiteli*, *nošna* itd.

Iako je, dakle, po tim i drugim manje važnim osobinama jezik Tita Brezovačkoga nesumnjivo kajkavski, on nam ipak ne može pružiti neke sigurne historijsko-dijalektološke podatke zato što ne predstavlja niti jedan kon-

¹ Svi citati iz komedije Tita Brezovačkoga uzeti su iz 29. knj. Starih pisaca hrvatskih; priredio Milan Ratković, Zagreb, 1051.

kretni kajkavski govor. Poznato je, naime, da je životni put Brezovačkoga, osim godina provedenih na studiju u Pešti, vezan uz Zagreb, Varaždin i Križevce (s okolicom), a to su tri potpuno različita kajkavska tipa.² Njihovo miješanje lako se može uočiti u »Matijašu«. Tako npr. dolazi *l* i *l̂* u istoj riječi: *žakel* i *žakalj*, *žakla* i *žaklja*, *žaklu* i *žaklju* (str. 80—81), ili oblici *palašem* i *palašom*³ (str. 51, 83), zatim nastavak *-ih* i *-eh* u lok. pl. o-deklinacije i opet u istim riječima:

Kajti pak ovakve igre negda pri Grkih,
Potlam pri *Rimlanih* . . .

(iz »Predgovora k dobrovoljnomu čtavcu«);

. . . kaj je negda bilo pri *Rimlaneh* . . . (II, 9).

Sve to odgovara terenskoj razvedenosti kajkavštine.

Osim toga Brezovačkom nije nepoznata štokavština (napisao je i dvije štokavske pjesme), tako da dva Smolkova djetića razgovaraju štokavskom ikavštinom, a i njihov gazda Smolko, iako kajkavac, pokušava s uspjehom razgovarati s njima njihovim govorom. Pored toga u samom kajkavskom tekstu imade pojedinačnih štokavizama, kao što su izuzetno očuvani vokativi u inače kajkavskom obliku: *gospon* — *gospone* (I, 4; I, 5; II, 3 et pas.); zatim štok. riječ i oblik *divojka* (II, 9); dva muži, očito kajkavci, »*liepo* ponizno« zahvaljuju Matijašu na velikodušnom daru (str. 73) itd.

Ali oblik aorista od glagola *biti* nije štokavski utjecaj, nego utjecaj starih kajkavskih pisaca:

SMOLKO: . . . Ne *beše* mi se med takve bedake mešati . . . (str. 54).

Jezik je, dakle, Tita Brezovačkoga — u komediji »Matijaš Grabancijaš dijak« — trostruka mješavina:

1. kajkavština je mješavina različitih kajkavskih dijalekata;
2. u kajkavski tekst uklopljeni su više ili manje čisti odlomci štokavskog teksta i
3. u samom kajkavskom tekstu ima štokavskih elemenata.

Međutim, iz činjenice da jezik Tita Brezovačkoga, a posebno njegova »Matijaša«, nije pouzdan dokument za historijsko-dijalektološka istraživanja, ne treba izvući krive zaključke: 1. da taj jezik uopće nije vrijedan proučavanja i 2. da karakter njegove izmiješanosti predstavlja običnu jezičnu anarhiju. Taj je jezik veoma živ i svjež, sočan i zanimljiv, te kao takav djeluje na gledaoca. Stoga činjenicu da se uspio održati na repertoaru zahvaljuje Brezovački u *prvom redu* svom jeziku i izrazu, a ne književnoj vrijednosti i ide-

² Vidi raspravu dra Stjepana Ivšića: »Jezik Hrvata kajkavaca«, Ljetopis Jugoslavenske akademije za god. 1934/35, svezak 48, str. 47—89).

³ Zanimljiva je, i potkrepljuje tvrdnju, činjenica da prvi oblik (*p a l a š e m*) upotrebljava Matijaš (koji svakako nije iz kraja gdje se zbiva radnja jer ga nitko ne poznaje), a drugi (*p a l a š o m*) Smolko.

jama. (Slično mišljenje u raznim varijacijama izrazili su već B. Gavella, Kombol, Barac i drugi.)

»Jezik Brezovačkoga svakako je u svojoj slikovitosti, živosti i izražajnosti najbolji kajkavski govor, kojim su se služili svi naši pisci toga dijalekta«, kaže Slavko Batušić u predgovoru 29. knjizi Starih pisaca hrvatskih (str. XXXVII).

Da li će u spomenutoj mješavini biti upotrijebljen ovaj ili onaj oblik — kajkavski ili štokavski — odnosno čak ovog ili onog kajkavskog tipa, to kod Brezovačkoga ima funkcionalni smisao: on govorom karakterizira i diferencira lica, određuje njihov međusobni odnos i odnos prema predmetu razgovora. Pojedine štokavske riječi i oblici neobičniji su mu, jači, ekspresivniji ili poetskiji od adekvatnih kajkavskih izraza. »Divojka« je poetskije od kajkavskog »puca« ili »dekla«, a »dva muži« izražavaju osobitu zahvalnost i poštovanje prema Matijašu, kad »liepo ponizno« zahvaljuju. Slična je i funkcija vokativa »gospone« upućenog samo Matijašu ili »plemenitom pravdoznancu« Jugoviču (premda kod ovog posljednjeg s izvjesnom dozom ironije). Duži oblik pomoćnog glagola: *budem, budeš*... u kajk. futurskoj konstrukciji djeluje izražajno arhaičnije, kao u starih kajkavskih pisaca koji su također izbjegavali *bum, buš*, a ujedno je i bliže štokavštini. Štokavski govor Smolkovih naučnika Laze i Gaje pokazuje da nisu iz zagrebačke sredine; jezik učenijih osoba protkan je latinskim frazama ili je pod utjecajem latinske i njemačke sintakse (kao kod starijih kajkavskih pisaca). Ovamo također pripadaju izričaji kao: *prešesna* i *buduča* (lat.: praeterita et futura), *pravičnoga* činiti, *nevidenoga* čini itd.

SMOLKO: ... ar ov vam je takov človek, koj iz računov i zvezd vsa *prešesna* i *buduča* zeznati more (II, 3.);

VESELKOVIČ: Pak se jošče podstupiš *pravičnoga* činiti (III, 15.);

JUGOVIČ: ... da ste me vkanili z jednum travum, koja *nevidenoga* čini (III, 15.) i sl.

To je isto tako nenaška pojava pod utjecajem strane sintakse. (Usp. lat. dijalog Matijaša i Jugoviča u trećem prizoru drugog čina.)

Neuke osobe često oponašaju učene pa upotrebljavaju iskrivljene latinske i njemačke fraze (odnosno riječi): *dreketum, juratuš, štaubmontl* itd. To je s jedne strane rekvizit autorove komike, a s druge značajka primitivnosti (neukosti) dotičnih osoba.

Znači da se u »Matijašu« Brezovački služi ne samo različitim vidovima žive kajkavštine i štokavštine, nego i izrazom starih kajkavskih pisaca koji su bili pod latinskim utjecajem, pored toga što je taj jezik i sam dobro poznao. O bogatstvu samog njegova kajkavskog vokabulara pisao je opširnije (i dokumentirao obilnim primjerima) Slavko Batušić u već spomenutom predgovoru 29. knjizi Starih pisaca hrvatskih, pa o tome ne kanim ovdje posebno govoriti.

Brezovački, dakle, upotrebljava sva moguća sredstva kako bi pomoću jezika dobio što plastičnije primjere prikazivanja karaktera, socijalnih razlika⁴ i razlika po podrijetlu (djetići), kako bi mu dijalog bio što življi, sočniji. Uspjeh »Matijaša Grabancijaša dijaka« i održavanje na repertoaru pokazuje da je u tome uspio, iako djelo nema osobite umjetničke vrijednosti.

To, nadalje, dokazuje da je autor dviju najboljih kajkavskih komedija bio dobar opažač, da je znao uočiti jezične i dijalektalne različitosti i da je umio s njima suvereno baratati.

Važna je činjenica da on, kao kajkavac, upotrebljava štokavski govor — djelomično u »Matijašu« ili potpuno u dvjema pjesmama — i po tome je preteča kajkavaca iliraca.

Trebalo bi, dakle, učiniti troje:

1. dati potpun opis svih jezičnih elemenata u djelima Tita Brezovačkoga, različitih kajkavizama i štokavizama, starih i onovremenih, i tako dobiti uvid s kakvim jezičnim materijalom Brezovački operira;

2. proučiti od detalja do detalja kakvu funkciju u njegovu stilu, izrazu, karakteriziranju, dijalogu, monološkim izlaganjima i sl. imaju pojedini od tih elemenata, kako pisac pojedine od njih stilistički vrednuje;

3. trebalo bi istražiti kakav je odnos Brezovačkog, njegovo mišljenje i shvaćanje o vrijednosti kajkavštine i štokavštine; je li za njega štokavština samo sredstvo za stilističke ciljeve ili ima elemenata koji bi mogli govoriti o nekim idejnim pretpreporodnim shvaćanjima o ulozi i proširenosti štokavštine.

Ovako kratak referat ne može, dakako, riješiti sve te zadatke, ali može pokazati da su oni vrijedni da se obrade.

KAKO SE PIŠU I ŠTAMPAJU »STANDARDNI REČNICI«?

Ante Muljačić

(Svršetak)

nalazi se:
bogatyř' m. div, hrabar čovjek

bolván m. tikvan

pravilno je:
bogatyř' m. 1. junak ruskih bilina
2. čovjek velikog rasta,
hrabar, snažan i sportski razvijen
bolván m. 1. balvan
2. drveni ili kartonski kalup za kape i maske
3. (prenos.) tikvan
4. preparirana, sačuvana životinja

⁴ Štokavski nikad ne govore osobe koje predstavljaju prosjek, standard, nego uvijek »više« ili »niže« po socijalnom podrijetlu.